

Péntek Imre

Összegyűjtött művek, alkalmi publicisztikák – Csoóri Sándor

Az emlékidézésnek több módja van. Például az, ha az elhunyt író korpuszát teljes terjedelmében közre adjuk. Néha döcögősen zajlanak ez a folyamatok, Csoóri Sándor esetében azonban dicséretesen időben zajlott a hiánypótlás, amikor tavaly kötetbe gyűjtötték könyvben meg nem jelent írásait. Bár prózai műveit többször kiadták, több válogatásban, amelyek átfogó képet adtak életművének e szeletéről. Az első ilyen összegző kötet az 1961 és 1994 között létrejött írásokat tartalmazza (Tenger és diólevél), a második nagyobb gyűjtemény, A pokol könyöklőjén címet kapta. Ennek érdekessége, hogy a szerkesztő, Pálffy G. István ciklusokba szerkesztette az anyagot, és a prózai részt versekkel is kiegészítette. A majd' 800 oldalas korpusz kiadására a Helikon Kiadó vállalkozott, 2010-ben. Tehát a fontos, meghatározó írások – mint a Tudósítás a toronyból, Iszapeseő, Egy nomád értelmiségi vagy a Nappali Hold – hozzáférhetőek az olvasók számára. S tavaly, 2019-ben, újabb válogatás egészítette ki az eddigieket, mely a különböző helyeken megjelent publikációkat vette számba. A kiadvány az 1960 és 2008 közötti időszakot tekintette át, kronologikus sorrendben. A szerkesztő szerepét ez úttal is Pálffy G. István vállalta magára.

Mit remélhetünk ettől a filológiai kutatástól?

A teljességet – elsősorban. Immár nem marad ki, nem vész el egyetlen írás sem ebből a jelentős életműből. Másrészt – a pálya egyes időszakai részletesebben jelennek meg, magyarázatot találunk az olyan kényes kérdésekre is, mint a Nappali Hold körüli viták, vagy a világszövetségben történetek. A szerkesztő, Pálffy G. István is szükségesnek véli egy Utóhang közzétételét, mely – szerintem – a Pokol könyöklőjén-ből kimaradt. Pálffy G. szerint „Amit ő ír vagy nyilatkozik, interjút ad valakinek, az ma is úgy áll, mint a szikla.” Az igazság, amit képvisel, nem évült el. Az a „szélesség és egyetemesség”, amit Csoóri írásai képviselnek, az író tágas horizontjáról vall. A nacionalizmus és antiszemitizmus vádja is új fénytörésben áll elénk a kötet írásait olvasva. És még valami: a Nappali Hold körüli viták után Csoóri nem volt hajlandó „megsemmisülni”. Kitartását és alkotóerejét csak tisztelni lehet.

Az 1960-as évek publikációi – a pályakezdés időszaka – kitűnő kezdetet jeleznek. Az író számos műfajban – jegyzet, vallomás, novella, riport – finom, érzékeny művekkel van jelen az Élet és Irodalomban és más lapokban. Feltűnik az öreg halász, aki parti bozóttűzben vész oda. A száz forintos fiú, aki vissza akarja adni a talált pénzt az elvesztőnek. Igazi költői alak Bors Pál, az amatőr lírikus, ő visszahódítja kedvesét az általa írt verssel. A hatvanas években született miniesszéje a Költészet Napjáról, igazi írói remekelés. Az 1969-es Forrásból ismerjük meg az aforisztikus művek kezdetét, s M című írásból a közéleti gondolkodót, aki nyelvünk találmányosságát védve ír a „földalatti” szó megtartása érdekében, de abból mégis „metró” lesz, s a mélyvasút sem tudta kiszorítani a mindennapokból. Találunk cikket a népdal és a nóta közti különbségről, ami későbbi a nagy cikkek és tanulmányok első megfogalmazását jelzi a 70-es évekből. A Sötétség, világosság ismét

egy közéleti hadakozás lelki háttérében enged bepillantást. És a kádárkori bürokrácia útvesztőibe. A Levél az asztalon lélektani bravúrral festi meg, hogy a férfi és nő miként találhat rá önmagára.

A Dózsa-idézés múltunk egy kétségbe esett és hősi pillanatába enged betekintést, hosszabb jegyzetben szól a fiatalok népművészeti stúdiójáról. Arról, hogy eljött az ideje a népi kultúra feltámasztásának. A mozgalom és a divat találkozásának! A bizalom és a múlt megértésének vágya meghatározta a korszakot. S ezt Csoóri védjegye nélkül nehezebben tudták volna megvalósítani.

Pesovár-idézése valódi trouville. A táncművész sokoldalúsága az író is elkápráztatja, s a későbbi táncművész mozgalom a szakember és Martin Ferenc tiszta és végiggondolt törekvéseire építhetett. Tornai felfedezése, a Vadmeggy című kötet értékeinek feltárása: igazi költői anamnézis.

Csoóri sohasem idegenedett el az emigrációtól. Kapcsolata a Nyugatra szakadt értelmiséggel kezdettől fogva naprakész volt. Persze, hogyan lehetett ezt a témát a szocialista sajtó köreiből becsempészni. A Hitel megjelenése – 1989-től – fordulópontot hozott ebbe a kérdéskörbe: itt olvashatjuk egyik első publikációját a témáról, vagyis Borbándi Gyuláról, a magyarság őrzők egyik kiemelkedő személyiségéről. Borbándi írásai és magatartása olyan fundamentumok, amely nélkül nem érthetni meg a nyugati mozgalmak, fórumok, kiadványok fennmaradását és működését.

Itt, ebben a kötetben találjuk az író két felszólalását, a nyolcvanas évekből, amelyek megmozgatták az „állóvizet”, s csak a kilencvenes években kerültek nyilvánosságra. Az egyik az 1981-es írószövetségi közgyűlésen hangzott el, a másik a '86-oson.

Sokan emlékezhetünk ezekre a megnyilatkozásaira. Az opposzió ismét felállt: Csoóri arra hívja fel a figyelmet, hogy a közgyűlés elsődleges célja a lefokozó szerep megszüntetése. Kioktatja a hatalom jelenlévő szereplőit: a demokrácia nem valami alkalmi düh vagy követelőzés, hanem tapintat, alázat, figyelmesség is. Alaposan megérveli azt, hogy a politikának egy partneri Írószövetségre van szüksége, csak ez szolgálhatja kölcsönösen a magyar társadalom érdekeit.

A '91-es közgyűlésen már nyíltan egymásnak feszült az Írószövetség és a pártállam álláspontja. Csoóri megerősíti: az írók nem hajlandók a hatalom kiszolgáltatására. A korábbi ígéretek megfeneklettek. Ki kell lábalni ebből a kontraszelektív világból. És a különböző politikai botrányok túlélése, elsimítása erkölcsi halálhoz vezethet. A hatalomnak tudni kell visszavonulni, s erre megvolt a lehetőség. Ám úgy tűnik, a jelenlegi konfrontáció az írók elveszejtésére irányul. S Csoóri arra figyelmeztet: a magyarság érzelmi adottsága épp úgy a nemzeti vagyon része, mint a termőföld vagy a gazdaság.

Az író ekkor joggal érezhette: nem csak az írói társadalom, hanem értelmiség bizalmát is élvezi. Ezt azért írom, mert nem volt hajlandó párt szerepet vállalni, nem lett országgyűlési képviselő. S talán itt és ekkor érelődött az a szerepe, amit vállalt: a Magyarok Világszövetségének elnöki tiszte. Hisz' ha volt valaki, aki a legtöbbet tette a kisebbségekért és a nyugati magyarságért, az Csoóri Sándor volt. Az az erkölcsi revízió, amiről Csoóri beszélt a Minden revízióra szorult című cikkében, éppen arról szólt, hogy még az az erkölcsi elégtétel is elmaradt – a területi elégtétel helyett -, ami némileg kielégítette volna a magyarságot. Az itt felsorakozó cikkek – mint az Igazság búvóhelye, Újjászületés és mellébeszélés – heves rohamok a „nemzeti ateizmus” ellen – melyet már sok alkalommal elítélt az író –, hogy megvédje azt a „történelmi képződményt”, amit Magyarországunknak hívunk.

Az Új korszak kezdetén éppen arról szól: Csoóri megkapta a vágyott és joggal elért pozíciót, a világszövetség elnöke lett. Feladatának látta: Az oldott kévét összekötni. Itt írja: „Az ember legbensőbb értékei, a nyelv, a nemzet, a haza”. Ki gondolta volna, hogy a program megvalósítása milyen fals irányt vesz? Ki gondolta volna, hogy az elképzelés: „Nem egy kormány vagy párt, hanem mi magunk fogunk magunknak szabályokat, törvényeket, jogokat – jövőt teremteni.” – magát a felvetőt lökik partvonalon kívülre.

Ezek voltak – 1990-től 95-ig – a termékeny évek. Ez ebből a kötetből is kiviláglik. Az Észtek között, a Szoboravatás Ozorán erről a megnyugtató helyzetről beszél. Pálffy G. írja utószavában, adott interjúiban megfogalmazott igazságai mennyire időtállóak. A Beszél-

getés és önvizsgálat című cikk végén fogalmazódik meg – 1999-ben! – a vágy: békeséget és csöndes önvizsgálatot kívánt Csoóri magának és a világszervezetnek. És ebbe még belefért a Duna Televízió alapítása és megvédése is, ahogy ezt a Szerelem-televízió című cikk bemutatja. S lassan összeállt az, amit Csoóri „mozaik-nemzetnek” nevezett. A Hétpróbasz esztendőkhöz elnézünk ennek a korszaknak a kérdéseivel foglalkozik. Azt írja: „látnunk kell, hogy a mostani mélypontunknak, mely a hazai és más országokban élő magyarságot is húzza maga felé, egyetlen ellenszere lehet csak: egy olyan kristályosodási pont, amely köré lassan és fokozatosan lerakódnak új célok, új megoldási módszerek.”

A méltó ünneplésekről szólnak a Tudunk-e ünnepelni? – II. Rákóczi Ferencre emlékezünk és Pusztaszer – 1996 című írások. A bizakodás szól a Megosztottságunk nem turáni átok című cikkből, mely a lelki békétlenség okait kutatja, és az egység elől elhárítandó akadályokról értekezik. Egy karácsonyi emlék kerül elő a múltból, 1944-ből, amely majdnem az író életébe kerül. Az Európához tartozás kérdéseit érinti a Külföldi magyarok kettős állampolgársága, míg a tervezett Hitel az irodalmi sajtó új lehetőségeit tárja Pozsgai Imre elé. A Hitelre szükség van, mint heti vagy kétheti közleményre, mert mozgékonyaság nélkül a nehézkes folyóiratok is ellehetetlenülnek. S Illyésnek vagy Ilia Mihálynak sem jutott szerkesztői állás, önálló orgánum, mely álláspontjukat korlátozás nélkül megjelenítette volna. Ahogy írja: „Az utolsó harminc év megtanított bennünket fogalmazni, de ugyanakkor leszoktatott a folyamatos írásról.” (Az 1980-as levél csak az író saját lapjában, a Hitelben jelenített meg 1998-ban.)

Csoórinak van „látomása” március 15-éről. Ezt írja meg a két március tizenötödike kapcsán. Melyik legyen előbb? A gazdagság vagy a szabadság. Széchenyi és Kossuth vitája ebből fakadt. S hogy a bécsi március 15-dike épp olyan sokat hoz a hazának, mint a pest-budai. Petőfi verse és aktivitása nélkül ez a nap nem lehet teljes. A vér nélküli forradalom ügyében is igaza van: „Hogy ellenszegülés nem történt, ez csak azt mutatja, hogy az ellen vagy teljesen átlátta tehetetlen gyöngeségét, vagy gyáva volt megtámadni bennünket.” Tudott újítani, elfogadni a vér nélküli forradalom eszméjét.

Az alkotó évek véget érnek. Ennek a tanulságait vonja le a „Hittérítőknak” kell lennünk című cikk, a Magyar Nemzetből. Csoóri itt végzi el az elemzést, ami bukásához vezetett. „Egyedüli bűnöm az volt, hogy nem tudtam a rossz helyzeten változtatni.” Ennek a helyzetnek a további mélypontja, amikor a nyugati régió bizalmatlansági indítványt nyújtott be ellene. De Csoóri nem állt fel, holott – utólag nézve – talán ezt kellett volna tennie. Vesztett a pénz és tovább romlott a világszövetség becsülete. (Legalábbis később így ítélte meg.)

Az író értékelése szerint, a történelmi változások az autonómia közelébe sodorták a magyar kisebbségeket. És erre nem volt fogékonyság, holott a világszövetségnek ez lett volna a hivatása, hogy ebben az ügyben szervezkedjék. De egymásra találni, mint a csíksomlyói búcsújárók, csak belső parancsra lehet. Sajnos, ezt nem értették meg a világszövetség nyugati régiójának tagjai. És Csoóri végleg eltávolodott a világszövetségtől.

Az utolsó írások egyike – mely a macskákról szól – de tulajdonképpen egy különös, zalai sorsot idéz meg. A hatvanas években, amikor járta az országot, elvetődött Zalaegerszegre is, és itt összejött egy ismerőssel, akit még Muhray Elemér mutatott be neki. Őt kérte meg, látogassanak ki a kallósdí, Árpád-kori kerek templomhoz, ha már az óvékből, a zámolyiból csak rom maradt. Így is történt. Aztán a körütekintés után felmerült, menjenek fel a padlásra, nézzék meg, fentről milyen a kilátás? S ekkor írja le Csoóri, milyen meglepetés érte őket. A padlás tele volt megsérült, korhadó, hiányos keresztelkekkel. „Csak percek múlva értettem meg, hogy ez egy szentséges lomtár. A nagy idő megdöbbenő múzeuma. –” jegyzi meg az író. Hiszen a régi keresztelkeket nem dobták szemétre, itt gyűltek fel, a padláson. Ám a történet nem itt fejeződik be. Egy idevalósi paraszt emberről szólt az emlékezés, aki 59-ben nem lépett be a téeszbe. Kiköltözött a szőlőbe, s ott halt meg magányosan. Az oda gyűlt kóbor macskák – akiket kedvelt –, még a fülét is megrágták halála után. (Az Iszapeső hőse innen is foganhatott.)

Barátja, monográfusa alakját idézi meg A reményt ne veszítsük el című írás. Görömbei András köszöntése is rövidebbre sikerült, mint szeretne volna. Pedig a tanuláság kézenfekvő: „Amíg lesz egy Görömbei András és lesz egy

tanítványa, addig a magyar irodalom évszázadok óta tartó, jó ösztöne nem sorvad el.”Az irodalomtörténelemnek ajánlott vers azonban kárpótolhatja a szakembert, A Házam körül újra szép és érvényes költemény. (A kötet címe is innen vétetett.)

„Ki hitte volna, András,
hogy kísérteteink halhatatlanok
és életrealóbbak nálunk, rokonai távoli föld-
rengéseknek és temetőknél
s ha fagy fenyegeti őket,
titkos vulkánok tűzénél melegszenek.”

A kötet egyik utolsó írása A történetek háttere. Az író ebben Goethe titkárának és életrajz írójának naplóját idézi, amelyből kiderül: Goethe látta Mozartot, gyerekként, hangversenyezés közben. Véletlen volt mindez, mégis, ahogy olvashatjuk: „A semmiség csodává érlelődött”. Talán ez hiányzott életéből, egy Eckermann, aki történéseit lejegyzte, számon tartja és megőrzi. Mert most minden szavára, gesztusára

szükségünk van. De maradjunk abban, hogy ez a kötet is ennek a keresésnek, az emlékezésnek az egyik állomása, amikor a parányi, olykor jelentéktelen nyomokat is felkutatja, és a nagy közönség elé tárja. Csoórinak ezek a mellékes, esetleg általa félretolt jelzései is írói-emberi jelenlétének nélkülözhetetlen dokumentumai. Hiányzik nekünk sok minden, ahogy a Görömbei-esszében olvassuk: a „kidalolatlan múlt”, egy váratlan látogatás, egy kézfogás, egy tárlatmegnyitó, az elsuhanó árnyék, ami egy kiváló magyar íróból megmaradt.

Ahogy a szerkesztő látja: „Csoórit megsértették lelkileg, de alkotóilag nem. Továbbra is azt tette, amíg egészségileg bírta, ami miatt évtizedeken át üldözték”. A magyarság felemelő és odaadó szolgálatáért.

(Csoóri Sándor: Régi vérfoltok vöröslenek – Kötetben meg nem jelent írások, 1960-2008, Erdélyi Szalon-Lat Kiadó, 2019)

BUDAHÁZI TIBOR: Kompozíció I-II.